

Gödri Irén

**„Vivódások két haza között”
Elemzés Magyarországra áttelepedett romániai magyar
értelmiségiekről**

“Between two homelands”

Study dealing with Hungarian minorities' emigration to Hungary and the possibilities of reducing the costs of migration.

E dolgozat témája a migráció jelenségkörének egy sajátos szelete: az utóbbi másfél évtizedben Romániából Magyarországra irányuló kivándorlás. Ennek ötletét a közel egy évszázados múltra visszatekintő erdélyi migráció napjainkra is jellemző időszerűsége adta.

A jelenség aktualitását sugallja, hogy a '80-as évek végére jelentősen felerősödő romániai kivándorlás a '89-es fordulat után exodusszerűen megnövekedett, s bár '92 óta a folyamat csökkenő tendenciát mutatott, a hazai statisztika a '95-ös évre a kivándorlók számának előző évekhez viszonyított újabb növekedését jegyzi.

A jelenség társadalmi súlya ellenére Romániában a kivándorlókutatás területe fehér foltnak számít, a folyamat statisztikai adatokon túlmutató alapos megismerésére nem irányultak kimerítő vizsgálatok. Holott jogosan tevődik fel a kérdés, hogy vajon mi rejtőzik a statisztikai számsorok mögött, s hogyan is zajlik le a kivándorlás az emigráló ember belső szubjektív megélésében. Hiszen e makroszociális jelenség mögött egyéni megnyilvánulások, döntések húzódnak és - bár kollektív jellegű is egyben, s következményeit tekintve az egész nemzetiségi közösségre kihat - minden elvándorlásnak saját egyedi története van, s Szabó László Tamás szavaival élve „a jelenségeket történetükkel együtt lehet valójában megérteni”. Ez készítetett a kivándorlást befolyásoló társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális és egyéb tényezők együtthatásának feltérképezésére, a jelenséget az emigráló ember szemszögéből vizsgálva az elhatározást megelőző döntési mechanizmus mozgatórugóinak megértésére törekedve.

Feltételezhető, hogy a romániai magyarság esetében, az elvándorlás egy sajátos válsághelyzetre adott bonyolult válaszreakció, melynek háttérében okok sorozata és egymásba fonódása található.

Az elemzett kivándorlási hullám és a vizsgálatunk alapját képező esetek a közel száz évre visszatekintő, különböző indíttatású és háttérű

erdélyi kivándorlási folyamatok kontextusában értelmezhetőek. Ennek megértése érdekében fontos a jelenség történelmi hátterét, az adott térségben végbemenő vándorlási folyamatokba való beágyazottságát, valamint a kisebbségi létből való elvándorlás ideológiai vonatkozásait is vizsgálni, a *dokumentumelemzés* módszerét alkalmazva. Háttéranyagként a Romániából Magyarországra irányuló 1988-1994 közötti migrációra vonatkozó hazai és magyarországi statisztikai adatokat is felhasználtuk. A *statisztikai adatelemzés* módszerével ezen időszak migrációs mozgásainak fontosabb jellemzőit, sajátosságait próbáltuk feltárni.

A történelmi-statisztikai jellemzők feltárása a vizsgálat tárgyának előzetes körvonalazását eredményezte. A statisztikai szabályszerűségeken túl azonban az egyéni magatartások és döntések megértéséhez kívántam eljutni, s ezt az antropológiai típusú mikroelemzés tetté lehetővé. Az egyedi eseményekként értelmezett migrációs életutak feltárására, kutatási eljárásként a *strukturált interjút* alkalmaztuk, arra törekedve, hogy minél teljesebb és árnyaltabb képet kapjunk a vizsgált jelenségről, s a mögötte húzódó oksági mechanizmusokról. Ugyanakkor szükségesnek véltünk egy bizonyos fokú strukturáltságot is, tekintettel a megfogalmazott problémák sokaságára.

A vizsgálat alanyai az utóbbi másfél évtizedben Romániából Magyarországra áttelepedett magyar értelmiségiek köréből kerültek ki¹. Az értelmiségi réteg választását több szempont is meghatározta. Először is a kivándorlók között a vizsgált években - a statisztikák szerint - ez a réteg volt túlreprezentált, s ehhez még hozzátevéődik társadalmi szerepük fontossága, „szellemi túlsúlyuk”². Ezért az értelmiség elvándorlása hátrányosan érintette a helyben maradókat (főként mivel a többségi népesség köréből kikerülő értelmiséghez viszonyított arányuk már eleve kisebb volt), s feltehetően ennek tulajdonítható, hogy e társadalmi réteghez tartozóknak a távozása volt a leglátványosabb, a kibocsátó közegben legnagyobb visszhangot kiváltó, a közvéleményt leginkább felrázó „veszteség”-ként megélt jelenség.

Továbbá, mint ismert, az értelmiségieknél az átlagosnál erősebb önreflexió – és helyzetelemzési tudatosság tapasztalható³, ami a

---

¹ Az interjúalanyok hólabda-módszeres kiválasztás alapján kerültek be a kutatásba, azzal a feltétellel, hogy a megkérdezettek bizonyos fontosnak vélt szempontok szerint megoszoljanak (nem, életkor, érkezés ideje és módja, a kibocsátó régió, illetve, településtípus. Összesen 20 interjú készült.

² Konrád és Szelényi az értelmiségnek kultúra-alkotó és továbbadó szerepet tulajdonít. (Konrád, Szelényi, 1989) Csepeli György szerint az értelmiség küldetése a cselekvést lehetővé tevő értékek és programok megfogalmazása. (Csepeli, 1993)

³ V.ö. Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor: Kultúrák találkozása - kultúraváltás, 1996

választásuk helyességének utólagos újragondolására ösztönzi őket. Ezért az ő esetükben áttelepedésüket követően a lehetséges egzisztenciális- és identitáskonfliktusokon kívül az úgynevezett morális konfliktusok⁴ is nagyobb valószínűséggel figyelhetőek meg. Ez egyfelől a maradék „cserbenhagyása” miatti „bűntudatából”, valamint az egyént körülvevő kapcsolatok megszakadásának veszélyéből fakad; másfelől abból az ambivalens helyzetből, hogy az értelmiségi hivatás bár maradásra, helytállásra késztet, erkölcsi felelősségérzetet indukál (mert az értelmiség „értékszimbólum” is egyben: „kollektív értékek megtestesítője”), ugyanakkor a szakmai kibontakozás igénye, az önmegvalósítás nagyobb esélyei távozásra csábítanak. Ez az a réteg, amelynek döntését feltehetően, a gazdasági indokok mellett, más szempontok is jelentősen befolyásol(hat)ták (gondolok itt például a tehetség jobb érvényesítésére hivatkozó indoklásra). S bár az igazi ok náluk sem szükségszerűen azonos az indoklással, de bármi is legyen a motivációs háttér, *hipotézisem szerint az ő esetükben a döntés legitimizálásának kényszere (akár a nyilvánosság felé, akár csak önmaguknak) sokkal erősebb a feljük és tettükre irányuló társadalmi megítélésből fakadóan.*

Az említett jelenség vizsgálata során, a Magyarországra áttelepedett romániai magyar értelmiségiek migrációs életútját elemezve a következő kérdésekre kerestük a választ:

- mi motiválta őket a szülőföld elhagyására, milyen társadalmi és mikroszociális körülmények között született a döntés, mi váltotta ki és milyen tényezők befolyásolták?
  - hogyan próbálják az esetlegesen jelentkező morális konfliktusokat feloldani a kivándorlás „megideologizálásával”, hogyan jelentkezik az öngazolás, a döntés legitimizálásának mechanizmusa?
  - milyen előkészületek előzték meg az ország elhagyását, illetve milyen elképzelésekkel és elvárásokkal érkeztek Magyarországra?
  - hogyan sikerült beilleszkedniük az új környezetbe, milyen tényezők befolyásolták ezt és milyen beilleszkedési típusok különíthetők el?
  - az „erdélyi múlt” (az ebből fakadó élményháttér, életszemlélet) vagy az „áttelepült erdélyi értelmiségi” státus jelentett-e pozitív vagy negatív tőkét?

---

⁴ Uo.

– mennyire sikerült megőrizniük erdélyiségüket, valamint hogyan alakult identitásuk az integrálódási folyamatban?

Bár kutatási módszerként az interjút alkalmaztuk, az így nyert anyagot élettörténet szekvenciáknak tekintettük és ekképpen kezeltük. (Megalapozottnak tekinthető az ilyenszerű megközelítés, annál is inkább, mert a beszélgetések során nem mindig volt szükség az interjúvezető strukturált kérdéseit feltenni, hanem úgymond maguktól kerekedtek ki a migrációs életutak „történetei”.)

Ugyanakkor nemegyszer válságjelenségek is kísérik a migrációs életutat: törés az addigi életvitelben, konfliktus a régi, majd az új környezettel, a kötődések felszakadásának köszönhető „talajvesztés”, identitás-zavarok. Ennek következtében ezek az életutak nemcsak, hogy könnyen felidézhetőek, de az elbeszélést emocionális megnyilvánulások is kísérik. Az újra átélt helyzetek, a „menni vagy maradni” dilemmáját felszámoló döntés legitimációs kényszere, az elhagyott otthon és szülőföld képe, az „új élet” megpróbáltatásai, a gyökértelenség megélése stb. mind-mind olyan elemek, amelyek hatására a „történetek” elmesélését egyfajta emocionális érzékenység jellemezte. Az egyes epizódok súlya kirajzolódott az elbeszélő metakommunikációs jelzéseiből, gesztusaiból. Nyilvánvalóvá vált, hogy az elbeszélők számára életüknek ez nagyon fontos szakasza, amely bár elmúlt, magukban nem tudták lezárni, mindig „fájdalmasan aktuális” marad, kibeszélhetetlen, és „eldolgozatlan”.

A dialógus során olyan tények, benyomások, emóciók is felszínre kerültek, amelyeket olykor még maguknak sem fogalmaztak meg azelőtt. Ezt nemegyszer az interjú-alany maga jelezte vissza a beszélgetés végén.

A szövegek értelmezésekor törekedtünk az interjú-alanyok által használt kifejezések, megfogalmazások minél hűebb tükrözésére, illetve arra, hogy valamennyi megkérdezett álláspontja fellelhető legyen a feldolgozásban, elkerülve ezáltal, hogy egy olyan szintézis jöjjön létre, amelyben úgymond „elvesztek útközben a megkérdezettek hangjai”. A gazdag individuális élményanyag feldolgozásakor leíró kategóriákat, tipológiai rangsorokat próbáltunk megfogalmazni.

Az alábbiakban a vizsgált kérdéskör csupán egyetlen szegmensét emeljük ki: a kivándorlások motivációs hátterét.

A kivándorlás okai és befolyásoló tényezői

Akár hosszú fontolgatás, akár hirtelen elhatározás eredményeképpen születik meg a döntés, minden esetben okok sorozatáról, egymásra hatásáról van szó. A sorsdöntő elhatározás motivációi, olykor maguknak a távozóknak sem egyértelműen tisztázottak,

ezért volt indokolt mélyebb feltárásuk érdekében az „intenzívebb” technika alkalmazása. Ezáltal felszínre kerültek olyan motivációk is, amelyek az okok tényleges felsorolásánál nem fogalmazódtak meg, csupán rejtett utalások formájában jelentkeztek.

A szakirodalomból is ismert, hogy a migrációt „push” és „pull” faktorok, azaz taszító és vonzó tényezők befolyásolják, az előbbiek a kibocsátó, utóbbiak a fogadó ország/társadalom részéről. Az alábbiakban azokat a tényezőket mutatom be, amelyek az általam vizsgált kivándorlók esetében Románia „taszító” hatását, illetve Magyarország „szívó” hatását meghatározták.

A '89 előtt jelentkező „taszító” tényezők között szinte valamennyi esetben szerepel a szakmai kilátástalanság, az **érvényesülési, kibontakozási lehetőségek hiánya**. Értelmiségiekről lévén szó, ez egyáltalán nem meglepő, hiszen az ő esetükben fokozottan jelentkeznek a szellemi igények, s az önmegvalósítás vágya. Az értelmiségiek ugyanis - Csepeli György szerint - „nem csak élnek, hanem játsszák is az életet, s ezáltal bebocsátatnak a meglévőn túli realitásba (...) kiléphetnek a hétköznapiokból és részévé válhatnak a szellemi diskurzusnak” (Csepeli, 1993:241). De ha ez nem adatik meg, ha a külső korlátozások miatt a kibontakozási lehetőségek el vannak zárva, akkor előbb-utóbb egy olyan hiányérzet jelentkezik, amely cselekvésre, kimozdulásra készteti az egyént. Ez a szinte megfoghatatlan hiányérzet csendül ki a következő sorokból: *„Éltük a kisváros vidéki értelmiségének életét az adott kulturális közegben, de valami más is, valami több kellett, s emiatt a korlátozás, a beszűkülés érzése egyfajta frusztrációt okozott”. /I.5./*

Hogy az érvényesülési, kitörési lehetőségek teljes hiányában ez a frusztráció olykor mennyire elhatalmasodott az egyéneken, azt jól érzékelteti az alábbi visszaemlékezés: *„úgy éreztem valahogy, mintha a plafon ereszkedne le; negyven valahány éves voltam akkor és úgy éreztem, hogy vége van mindennek, semmi újhoz nem jutok hozzá, se információhoz, se semmihez; megelégszem a blokklakással, elértem a csúcspontot, van egy állásom, ahol rutinszerűen mennek a dolgok, azaz nem mennek és semmi esélyem nincs a kitörésre. Félreértés ne essék: én kitörés alatt nem azt értem, hogy nem tudom milyen fényes karriert; világhírt érjek el, nem erről van szó, de egy helyben nem lehet megállni bizonyos korban.” /I.6./*

A szakmai érvényesülés lehetőségének elzáródása többféle módon nyilvánult meg: az újságíró, aki hivatásának érezte az újságírást, csak tanárként dolgozhatott; a történelemtanár, aki a tanítás mellett kutatni is szeretett volna, nem fért hozzá a levéltári anyaghoz; másnak az évekig tartó munkanélküliség jutott osztályrészül; s volt, aki az általános kilátástalanság miatt, nem látta értelmét a munkájának (*„volt egy olyan*

érzés bennem állandóan, akármibe kezdtem, hogy: mi értelme van ?” /I.6./). A szakmai haladás akadályozását a kisebbségi nemzethez való tartozás még inkább fokozta: „a magyarok számára Erdélyben nem volt biztosítva a társadalmi mobilitás lehetősége”. (Bárdi, 1992)

Egy másik taszító tényezőt a **politikai okok** jelentették. Még akinek kimondott politikai üldözésben nem is volt része, az is megemlítette, hogy „a szekuritáté naponta szemmel kísérte”, s emiatt állandó kompromisszumokra kényszerült: „lépten-nyomon beállítottak ilyen-olyan indokkal, s ezt a zaklatást azért nagyon nehezen viseltük” /I.1./). Akárcsak a kompromisszumokat, amelyekben „csak bizonyos mértékig lehet elmenni”. Azonban a politikai zaklatás szélsőségesebb formái is előfordultak. Volt akivel nyilvános helyen kompromittálva beszélgettek, s ezt nem tudta elviselni, feldolgozni, de másvalaki ennél „súlyosabb” helyzetről is beszámolt: „minden harmadik-negyedik kollégám bevallotta, hogy a szekuritáté befűzte: megszarolta, megfenyegette stb.(...) A fiam egyik barátja, mindennapi vendégünk, bevallotta: rám van állítva. (...) a feleségemet követték az utcán, a barátaimat próbálták faggatni, körül voltam véve” /I.18./). Az örökös lavírozás, stressz, „a politikai garasok letételének kötelezettsége” /I.18./ elviselhetetlenné tette az életet.

Ezekről az élményekről nem mindenki beszél szívesen, előfordult az is, hogy interjú-alanyom azon kívül, hogy megemlítette: szüleihez visszanyúló politikai okai is voltak áttelepedésének, elzárkózott ennek részletezésétől.

A motivációk közt továbbá megjelenik a romániai totalitárius **rendszer elviselhetlensége** is: „a '80-as évek második felében romániai magyar értelmiségiként és fiatalokként megélni a diktatúra terrorját és egyre ránk nehezedő nyomását, amiből akkor nem láttunk kiutat (...) ez folyamatosan megérlelte az áttelepedés gondolatát.” /I.5./) Hogy ennek megélése mennyire mély nyomokat hagyott, erről tanúskodik egy másik interjú-részlet: „Én olyan keserű éveket éltem meg 75-től egészen '89-ig, hogy minden, ami szép és jó volt, nem hogy megszürkült: megfeketedett bennem”/I.6./). Az is előfordult, hogy valaki a mindennapi munkája során került összeütközésbe a rendszerrel: „nehéz volt összeegyeztetni a lelkiismeretet a hivatalos elvárással (...). Lehet, hogy mások alkalmakként konfliktusba kerültek a rendszerrel, de én olykor óránként” /I.5./).

További taszító tényezőként jelenik meg az **állandó félelem** jelenléte („Az a légkör, az a félelem, ami naponként körülvett, kétségtelenül ez volt az indok” /I.1./); a **magyar anyanyelvű iskolák kilátástalan helyzete**, a **gyerekek jövője iránti aggodalom** („...magunk menekítése volt. Ugyanakkor biztos voltam, hogy a gyereknek is sokkal

jobb alap lesz itt, mert ha ott lesz fiatal, már nem fog elrugaszkodni” /I.2./; valamint a kisebbségi létből fakadó hátrányok, azaz egy bizonyos **etnikai diszkrimináció** tapasztalása („*magyarságomban éreztem sértve magam” /I.5./*). Ez a hátrány az egyetemi felvételnél is érződött: „*arányok voltak megadva, hogy mennyi az a létszám, amennyit még felvesznek, s nem feltétlenül az jutott be, aki tudott. Voltak megrázó élményeim emiatt.” /I.7./* Nem egy esetben a szakmai érvényesülés korlátozásának vagy az állástalanságnak is ebben a megkülönböztetésben látják az okait.

A „**vonzó**” tényezők szerepe jóval kisebb a '89 előtti kivándorlások motiválásában. Az anyagi jólét vonzását a legtöbb esetben kihangsúlyozottan elutasítva, többnyire a „magyarság szabad megélésének” a vágyát, azaz a **nemzeti identitás szabad kinyilvánításának igényét** fogalmazták meg: „*...ha magyarnak születünk, akkor lehessünk szabad magyarok gondolatban, kimondott szóban...*” /I.1./ Ugyanakkor az egyetemes **szabadság utáni vágy** is megjelenik: „*amikor arra szántuk magunkat, hogy eljövünk, akkor egy szabad világot igényeltünk” /I.1./*

A „vonzó” tényezők indirekt megközelítése érdekében a kivándorlók Magyarországról alkotott elképzeléseit is vizsgáltuk. Ezek alapján - annak ellenére, hogy nem említették motivációként - feltehetően a **Magyarországról előzetesen kialakult** képnek is volt szerepe a döntéshozatalban. Ugyanis ez, amint az interjúk során kirajzolódott, valamennyi esetben egy pozitív kép volt: „*alapvetően egy vonzó kép, az anyaország képe” /I.9./*, sőt olykor a szabadságnak s a bőségnak a jelképe („*Magyarországra úgy néztek akkor, mint egy kis Kánaánra” /I.3./*). Ennek kialakulásában a látogatások során tapasztalt, erdélyi magyarok iránt megnyilvánuló rokonszenvnek is szerepe volt. Magyarországot egy sokkal magasabb életszínvonal, „*szókimondó sajtó*”, „*gazdag és erős könyvkiadás*”, „*egyre inkább virágzó-fejlődő falu” /I.18./* jellemezte az áttelepülési vágyók szemében. Ugyanakkor egyfajta felszabadultság-érzetet is sugallt az ottlét: „*egyfajta félkapitalista világ, ahol a szabadság már bizonyos fajta nyugalmat és kötetlenséget is jelent a munkához*”, /I.1./ Ez a kezdeti kép azonban a legtöbb esetben valamelyest változott az áttelepedés után, sőt az is előfordult, hogy teljesen „*átrajzolódott*”, s visszatekintve „*hét év ittlét után egy idealisztikus, rózsaszín álomképnek tűnik” /I.6./*

A '89 utáni áttelepülőknél némiképp módosul a motivációs háttér. A „**taszító**” tényezők között már nem szerepelnek politikai okok, a rendszer elviselhetetlensége, az állandó félelem. Viszont ugyanúgy megjelenik a **szakmai érvényesülés lehetőségének hiánya** („*A férjem nagyon jó szakember, s azon kívül bizonyítani is akart (...)* s

*akadályoztatva volt ebben, mert nála idősebb kollégái nem nagyon akarták engedni őt, hogy bármi újat is csináljon” /I.8./), valamint az elismertség hiánya („úgy éreztem, hogy legalább ötször annyit kell dolgoznom, hogy azt az elismerést kapjam mint más” /I.8./), mindkettő **etnikai megkülönböztetéssel** indokolva.*

A kibontakozás, önmegvalósítás külső korlátozása többnyire a családi életre is kihatással volt, s ez az általános kilátástalansággal párosulva a kivándorlás irányába hatott. („Nem találta a helyét (...) Hazajött, letilt a tévé elé és csak gondolkodott és szomorkodott... S akkor mondtam, hogy ez így nem megy, mindegy merre, de lépünk” /I.8./).

Ebben az időszakban a motivációk közt már nyíltabban megjelenik a **gazdasági helyzet kilátástalansága** is „taszító” tényezőként. Míg '89 előtt az egyéb hátrányok és nehézségek mellett eltörpült az anyagi feltételek szerepe, a fordulat után a nagyobb lehetőségek, ugyanakkor ezek nehezebb elérhetősége miatt jobban kihangsúlyozódott. A labilis gazdasági viszonyok főleg a még rendezetlen anyagi körülmények közt élő, az otthon-teremtés elején álló fiatalokat készítették arra, hogy valahol nagyobb kilátások, jobb feltételek mellett alapozzák meg jövőjüket. Az ő esetükben az elszakadás is könnyebb volt: nem kellett felszámolni az otthont, feladni a már megteremtett egzisztenciát; s a mozgásigény is erősebben jelentkezett („az ember amíg fiatal, addig kell jönni-menni, mert menés közben másképp látszanak a dolgok” /I.4./) olyannyira, hogy olykor nem is a célszág, nem is az otthonról való távozás volt a lényeges, hanem maga a „menés”, amely mintegy „mozgással kívánta biztosítani a stabilitást” /I.4./.

A mindennapi nehézségekkel, **anyagi gondokkal**, a **munkahelyi problémákkal** való állandó szembesülés, a **bizonytalan jövő**, s azok az általános feltételek, amelyek meghatározták az egyén, illetve a család életét a kivándorlási szándék megérlelődését segítették elő. Mindez még nagyobb hangsúlyt kapott akkor, ha a **gyerek jövője iránti aggodalom** is hozzáadódott. A gyerek iránti felelősségérzet még ott is a távozás gondolatát ébresztette fel, ahol addig az nem fogalmazódott meg vágyként („Tulajdonképpen a kislányunk volt az, aki teljesen megváltoztatta nekünk a gondolkodásunkat.(...) Belegondoltunk az ő jövőjét illetően, hogy mi lesz vele és mi vár rá, s őt szerettük volna megmenteni attól, amit mi végigcsináltunk.” (...) „értelmes gyerek és több lehetőséget akartunk neki nyújtani” /I.8./). A rosszul működő iskolarendszer belülről való megtapasztalása (munkahelyváltás után, tanárként) már csak véglegesítette a kivándorlás gondolatát („...az utolsó csepp az a szörnyű iskolarendszer volt, az a színvonal, ami a szórványban volt”. /I.8./)

A '89 után távozóknál, nem egy esetben, az is megfigyelhető, hogy a „taszító” okok visszanyúlnak a '80-as évek „idegőrlő” társadalmi-politikai körülményeihez. Az akkor szerzett „sokféle pofon, rúgás” miatti menekülési vágy már azóta ott lappangott az egyénben, s amikor nem sokkal a fordulat után egyértelművé vált, hogy igazi változás nem következett be, akkor a hiábavalóság, csalódottság, reménytelenség érzése egyre inkább a kivándorlás felé sodorta: „...*elégge el voltam keseredve, mert ugye a marosvásárhelyi események után voltunk, a bányászjárások után (...), s úgy éreztem: micsoda hülye illúzió volt azt hinni, hogy megszűnik a diktatúra, s megváltoznak a körülmények. Ez egy örült csalódás volt, erre rájönni, hogy az én életem erre ráment és rámegy, s itt nem lesz semmi.*” /I.10./

Mindehhez, adott esetben még megélhetési gondok is társultak, s az egzisztenciája megteremtésébe mind jobban belefáradt ember számára magától értetődő volt a felkínált lehetőség (féléves kinttartózkodás) elfogadása, amitől már egyenes út vezetett a letelepedéshez.

Amíg a '89 előtt távozottaknál egy általános reménytelenség-érzés, a változásban való kételkedés volt tapasztalható, addig azoknál, akik '89 után hagyták el az országot legtöbb esetben megtalálható a kezdeti bizakodás után jelentkező **csalódottság**: „*elítéltük azokat, akik kijöttek, mert mi bíztunk, hogy rövidesen csak történni fog valami. Aztán telt az idő és láttuk, hogy semmi mozdulás...*” /I.8./). A csalódottságot a **korrupció elharapódzása** is fokozta: „*...ami rosszul esett, hogy előtérbe került az a felfogás, hogy az ügyeskedők érvényesültek bármilyen téren: akinek ismeretsége volt, aki jobban tudott csúsztatni...*” /I.8./.

A **'89 utáni „vonzó” tényezők** között elsősorban az életfeltételek javításának nagyobb lehetősége szerepelt („*Annyit láttam, hogy az itteni emberek sokkal felszabadultabbak. (...) Tudtam, hogy itt az ellátás az nem gond.*” /I.8./), valamint egy reményteljesebb élet csábítása. A **Magyarországról előzetesen kialakult kép** – az időközben ott bekövetkezett változásoknak köszönhetően – már nem volt annyira egyértelműen pozitív, mint a '89 előtt kivándorolni készülők esetében, de még mindig több előnyt sejtetett. („*Nem láttam nagyon vonzónak, de az nyilvánvaló volt, hogy általában gazdaságilag jobb irányba haladnak itt a dolgok*” /I.4./)

Megjelenik a **nagyváros vonzása** is a maga sokszínűségével, információ-áradatával („*ez egy méretes város, van egyfajta mozgás...*” /I.4./, „*...én nagyvárosban akartam élni. Ezt a várost szeretem*” /I.10./), s a lehetőségek sokasága, a magasabb színvonal egyben kihívást is jelent (mindenekelőtt szakmai téren). A szakmai előmenetelben, az alkotók számára sokkal kedvezőbbek a kibontakozási lehetőségek („*az én*

szakmában vidéken nincs mit keresni” - véli egy képzőművész). Továbbá Budapest vonzását a kulturális igények is meghatározták: „én mindenképpen Budapesthez vonzódtam, itt akartam élni (...) ez egy kulturális centrum... ” /I.5./; „egy szabad magyar világot igényeltünk, de nem azzal az igényszinttel, hogy egy tanyára kitelepedjen az ember, ahol a kulturális környezet az szegény” /I.1./. Ilyen megfontolásból van, aki beismeri, hogy el sem tudta volna képzelni, hogy Magyarország határain belül máshol telepedjen le.

Van, akinél a világútlevél megszerzése is szempont, hiszen hosszú évekig korlátozva volt a szabad helyváltoztatás. (*„Tíz évig nem hagyhattam el az országot. Nekem ez volt az egyik legnagyobb büntetés, mert valóban nagyon szeretek utazni.”/I.10./*)

Amint látható, a motivációk széles skálája bontakozik ki az elemzett esetek alapján, sőt olykor az okok bonyolult szövődményét lehet felfedezni, ezek viszont mindenkinél egyéni módon épülnek egymásba. A legtöbb esetben nehéz lenne meghatározni, hogy pontosan melyik is volt a legnyomósabb ok, amely talán önmagában is elegendő lett volna a távozáshoz. Ugyanakkor a gondolat felmerülésétől a végleges döntésig tartó folyamat is mindenkinél másképp zajlik. Előfordul, hogy rengeteg szenvedés van benne, ami kívülről nem látszik. A külső szemlélő számára a kivándorlás nemegyszer egy jobb élet választásának a szinonimája, holott belülről egy kockázattal, bizonytalansággal, küzdelmekkel és kétségekkel járó folyamat. S ezt csak az érzi át igazán, aki maga is átélte: *„Az otthoniaknak ez úgy tűnik, hogy egy díszmenet és valaki megszökik egy nehéz életből egy könnyűbe (...), hát ez egy halálos tévedés. Ehhez borzasztó sok erő és bátorság kell és senki nem tudja, hogy átér-e a másik partra, hogy megússza-e alkoholizmus, öngyilkosság, depresszió vagy egyszerűen hihetetlen betegségek nélkül, vagy hogy elvergődik-e és miből fog megélni. Semmi sem kész és adott.” /I.10./*

Következtetések

Bár a kutatásunk alapját képező migrációs esetek történelmi és ideológiai háttérük kontextusában értelmezhetőek, nem hagyható figyelmen kívül az, hogy néhány egyéni sajátosságuk van. Egyik alapvető sajátosságuk abból adódik, hogy az emigráltak és a fogadó társadalom ugyanahhoz a nemzethez tartoznak, a kivándorló személyek a nemzeti kisebbségi létből vándoroltak el, a leválasztott területről az anyaországba. Ez sok esetben ott húzódik a motivációk mögött.

Az időszak sajátosságai is rányomják bélyegüket e migrációs folyamatokra: a '89-es kelet-európai változásokat megelőző évek,

valamint az azt követő időszak, bár eltérő módon, de egyaránt meghatározóak úgy a kivándorlások motivációs hátterére, mint a későbbi beilleszkedési folyamatokra.

S végül a feltárt migrációs-életutak sajátosságát képezi az, hogy a kivándorló egyének az értelmiségi rétegből kerültek ki. Ez meghatározza egyfelől a viszonyulásukat a szülőföld és a kisebbségi lét elhagyásához (a kibocsátó társadalom részéről feljük irányuló elvárásokon keresztül), valamint a döntésük motivációs hátterét, másfelől a beilleszkedéshez szükséges szakmai és szellemi tőke konvertálására is hatással van. A náluk tapasztalható önreflexiós késztetések a választás utólagos újragondolásra ösztönzik őket, mintegy „kényszerítve” a döntésük legitimizálására.

A feltárt élmények, viszonyulások, vélemények és értelmezések egy szűk értelmiségi csoportjellezői. Nem próbáltunk belőlük általános érvényű következtetéseket levonni, hanem inkább a jelenség hátterében húzódó motivációk, önigazolási késztetések, beilleszkedési stratégiák stb. sokféleségére szerettünk volna rámutatni.

Néhány evidencia viszont ezek alapján is megfogalmazódott. A migrációs folyamatok lényege nem ragadható meg csupán számszerűsíthető kategóriákban. Egyéni sorsok húzódnak minden kivándorlás hátterében, s az egész folyamat mögött ebből fakadó tényezők bonyolult összhatása áll.

Ennek ellenére körvonalazódtak olyan általános érvényű társadalmi-történelmi hatások, amelyek rányomták bélyegüket valamennyi elemzett migrációs életútra. Az erdélyi magyarság közösen átélt megpróbáltatásai, a kisebbségi lét kilátástalansága, a nemzeti identitás szabad kinyilvánításának korlátai megtalálhatóak valamennyi távozás hátterében, s ehhez adódtak az egyéni sorsok nehézségei, a kivándorlásra készítő személyes okok.

A döntési folyamat, illetve az önigazolási mechanizmus végigkövetéséből körvonalazódik az „itt maradási” hirdető, vállalási-küldetési szerepekre hivatkozó ideológiák hatástalansága (vagy esetleg a távozási szándék elvetése helyett: büntudatot ébresztő hatása). A fiatalabb korosztály esetében a közösségi érdekekkel szemben még nagyobb hangsúlyt kap az egyén személyes szabadsága. A döntést magánügynek tekintik, nem hajlandók „áldozati szerepet” vállalni. Az ő esetükben az áttelepülési szándék mögött nem húzódik az a hosszan felgyűlt negatív élményanyag, ami az idősebbeknél.

Az ideológiák helyett a családi köteleknek, a mikrokörnyezet kapcsolatainak, a szülőföld iránti kötődésnek van maradási sugalló szerepük, de amikor ezek a kötődések felszakadoznak (a barátok távozásával, a szülőföldön megtapasztalt idegenség-érzettel), vagy a

taszító tényezők hatása annyira erős, hogy elviselhetetlenné teszi a maradást, akkor a moralizálás már végképp hatástalan. A beilleszkedési folyamat során az áttelepültek szembesültek a befogadó társadalom eltérő működési szabályaival, olykor idegennek ható norma- és értékrendszerével. Ezek áthidalására többféle stratégiát alakítottak ki, megtanultak együtt élni a különbözőségekkel, de továbbra is a kisebbségi sorsból érkező egyén értékrendszere alapján ítélik meg a környező világ történéseit. Az áttelepültek posztmigrációs életét olykor komoly válságok, törések jellemzik. A nemegyszer radikális életforma-váltások az „énkoherencia megtörésének” élményével járnak, s az új környezet idegensége, valamint az ehhez társuló gyökértelenség-érzés súlyos identitásválságokat is előidézett. Mindezek mellett megállapítható, hogy az integrálódás során (mely előbb-utóbb valamilyen fokon csak létrejön), az áttelepült egyének az erdélyi identitásukat és a magukkal vitt sajátos értékeiket, szokásaikat megőrizve épülnek be az ottani társadalomba, s szakmai önmegvalósításuk nemegyszer az otthonról származó tapasztalat-, és élményháttérből bontakozik ki.

Idézett, illetve azon kívül felhasználható irodalom

*** (1991) *Menekültek. Az üldözések különböző formái.* - Jelentés a nemzetközi humanitárius kérdések független bizottsága részéről. Budapest, 1991

Bárdi Nándor (1992): „Mi van az erdélyi hátizsákban” *Valóság*, 92/2

Cs. Gyimesi Éva (1993): *Honvágy a hazában*, Budapest

Csepeli György - Závecz Tibor (1991): „Az erdélyi menekültek személyisége” in: *Régió*, 1991/4

Csepeli György (1993): *A meghatározhatatlan állat*, Budapest

Csereszsnés Ferenc (1996): „Migrációs potenciálok és trendek Európában” in: *Régió*, 1996/4

Drăguț, Aurel (1978): *Teorii despre migratie*, in: *Viitorul social*

Drexler, S.; Giorgi, L.; Pohoryles, R.; Schmid, G. (1993) „EURO-LINK (Kísérlet a román menekültek beilleszkedését segítő osztrák-magyar szociálpolitikai modell kidolgozására)”, in: *Útkeresők*, 1993

Egyed Ákos (1991): „Kivándorlás Erdélyből a századfordulón” in: *Korunk*, 1991/12

Garfinkel Harold (1984): „Az „etnometodológia” kifejezés keletkezése”, in: Hernádi Miklós (szerk.): *Fenomenológia a társadalomtudományban*, Gondolat, Budapest

Juhász Judit: (1994): „A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás”, in: *Demográfia*, 1994/1

Magyari Nándor László (1991): „Marasztalnak, tehát megyünk. Gondolatok válság(ok)ról és elvándorlásról” in: *Régió*, 1991/4

Mikó Imre (1941): *Huszonkét év*, Stúdium Kiadó, Budapest

Niedermüller Péter (1988): „Élettörténet és életrajzi elbeszélés” in: *Ethnográfia*, 1988/3-4.

Petersen, W. (1958): „A General Tipology of Migration” in: *American Sociological Review*, Fall/1958

L. Rédei Mária (1991): „Küldő ország – fogadó ország. Változások a kelet-közép-európai vándorlási folyamatokban” in: *Régió*, 1991/4

Sík Endre (1990): *Az erdélyi menekültek – Az „Erdély „ vizsgálat zárójelentése – 1989*, Tárki, Budapest